

de la Râmnic, de la București și, în mai mică măsură, de la Blaj. Parcurgind acest studiu, sîntem îndreptății să așteptăm de la Elena R. Colta catalogul analitic care să individualizeze fiecare exemplar de carte veche românească existent sau măcar atestat în județul Arad.

CONSTANTIN MĂLIŢĂ

VIOREL FAUR,

Societatea de lectură din Oradea (1852—1875),
Oradea, Muzeul Țării Crișurilor, 1978, 336 p.

Pentru a evalua la dreapta ei dimensiune monografia lui Viorel Faur, harnicul cercetător orădean de al cărui nume se va atașa clarificarea multor chestiuni ale istoriei vieții culturale a românilor din această parte de țară, avem nevoie de două puncte de referință pe care le redăm în continuare. În 1922 Nicolae Firu, în cartea *Urme vechi de cultură românească în Bihor*, spune printre altele despre Corul *Hilaria* și *Societatea de lectură*: „...deși aceste societăți au fost înființate în timpurile mai recente, urmele lor au pierit cu totul și abia dacă mai sunt azi cițiva bătrini, cari știu ceva de existența lor”. La celălalt pol al chestiunii, în 1972 prof. Ioan Chira scria într-un studiu dedicat aceleiași probleme și tipărit în volumul *Contribuții culturale bihorene* apărut la Oradea: „Societatea de lectură din Oradea nu se pune pentru prima dată în cîmpul discuțiilor publice. Un șir întreg de harnici cercetători s-au ocupat intens de modestele strădanii ale „lepturiștilor” și azi aproape nu există pagină din trecutul cultural local, care să nu amintească măcar tangențial despre rosturile ei și tinerimea română de la școlile secundare și Academia de drept din Urbea Mare”. Și tot același autor continuă: „Datorită acestei minuțioase activități e destul de dificil să mai adaugi ceva nou pentru a completa”.

Totuși Viorel Faur ne oferă o carte de 336 de pagini, o tratare monografică ce se poate revendica chiar din ceea ce spune prof. Ioan Chira în continuare: „Din acest motiv s-ar părea că problema „lepturiștilor” orădeni e epuizată și o revenire asupra ei ar fi inutilă. A crede acest lucru am comite o imprudență. Căci problema lepturiștilor, în condițiile actuale, trebuie privită din alte unghiuri de vedere. În acest scop e necesar să reluăm firul...” Este tocmai ceea ce face Viorel Faur prin cartea de față, avînd avantajul că pînă la această sinteză a scris numeroase studii parțiale asupra subiectului, a depistat în arhive și în coloanele presei printr-o exemplară slăruință multiple documente, pe care le-a făcut publice. Este cazul să ne amintim că lui Viorel Faur îi aparține însăși descoperirea statutelor acestei societăți culturale și publicarea lor, cu studiul cuvenit, în *Revista de istorie* (1977).

Tot lui îi datorăm depistarea unei sumedenii de informații prin care începuturile societății sînt fixate în jurul anilor 1843, iar episoade ale ei sînt active în 1848, fiind parte integrantă a acțiunilor pe care românii din Bihor le-au avut în „primăvara popoarelor”. Văzînd această monografie sîntem justificați să ne întrebăm cum se poate explica exclamația disperată aproape a lui Nicolae Firu din 1922. Credem că era sub impresia proaspătă a soartei dramatice ce a avut-o arhiva și biblioteca societății în 1917. După cum se știe în 1875 cele circa 1 000 de cărți ale societății și actele ce-i consemnau activitatea au fost zidite într-o firidă a seminarului orădean, „așteptînd zile mai bune”. În 1917, cu ocazia unor reparații, s-a spart și zidul respectiv și s-a descoperit acest tezaur. Dar în urma intrării României în război în 1916, în toate școlile românești din imperiul austro-ungar fuseseră instalați comisari imperiali, un fel de supraveghetori cu misiunea de a asigura „patriolismul”, atît al profesorilor cît și al elevilor, pentru coroana imperială.

Cel de la Oradea, Téglási Ferenc, era extrem de excesiv, interzisesse să se predea Alecsandri și Eminescu, deși erau în programă, deschisese mai multe procese de conștiință, acuzând atât profesori cât și elevi, instaurase în instituție o stare de teroare polițienească. În acest context, descoperirea bibliotecii și arhivei societății i-ar fi oferit noi argumente pentru persecuții. De aceea, cărțile sînt împărțite fără zgomot, intrînd în bibliotecă personale, fără ca pînă azi să se fi găsit și reconstituit acest fond. De asemenea, documentele. Pierderea este mare și ecoul ei probabil era încă proaspăt în 1922. Prin această prismă, efortul lui Viorel Faur, ca și al altor cercetători, este justițiar, redînd conștiinței publice un fenomen cultural, istoria societății care a fost, cît timp a funcționat, o veritabilă școală ce pregătea tinerii români pentru luptele politice ce-o așteptau în viață, o tribună de educație patriotică și unul din puținele locuri unde se putea exersa și dezvolta limba română de către tinerii veniți din tot imperiul bicefal.

Monografia înseamnă pentru Viorel Faur și începutul unei etape calitativ noi în cercetarea științifică, aceea a sintezelor, a integrării unei importante părți a cercetării sale de pînă acum în context general românesc, făcînd istoria ideilor ce se desprind din materialul factologic. Însăși structura cărții exprimă această intenție, pe care autorul o și declară de la primele pagini și o respectă în continuare, interpretînd materialul informativ prin optica valorică a raportului dintre local și național. Ni se pare extrem de utilă interpretarea pe care o dă V. Faur rolului jucat de societate, influența ei în orașele din jur, ca și legătura cu publicul bihorean, subliniind și proînd că ședințele erau deschise participării unui public numeros și activ. Deci nu e vorba de o societate de grup restrîns și închis, ci de o mișcare ce căpăta aspecte de masă, cu reverberații în conștiința publică a populației românești orădene și a autorităților. Deci o carte în care aspectele informativ și interpretativ se îmbină și se sprijină reciproc într-o superioară sinteză și în care V. Faur nu exagerează într-o apolojie prelungită, ci găsește tonul critic necesar pentru acele aspecte ale activității *lepturiștilor*, în care rămîneau diletanți. Aceasta îi permite să înțeleagă și să prezinte adecvat atitudinea rezervată a lui Timotei Cipariu, nu față de ideea tinerilor din Oradea de a se asocia, ci față de unele producții literare ale lor, care, într-adevăr, nu aveau valoare artistică.

Utilă în scrierea unei sinteze despre formele de asociere ale elevilor români în școlile neromânești din Imperiul austro-ungar, cartea înregistrează rolul de înainte mergător al societății de la Oradea, ale cărei statule au fost cerute și au stat la baza unor societăți similare din Beiuș, Arad, Carci, Satu Mare. V. Faur menționează aceste societăți, ca și altele.

Ce am putea obiecta cărții lui V. Faur? Că totuși nu rezolvă totul, lasă probleme deschise fie interpretării, ceea ce în fond e o calitate, fie acumulării de noi date, care desigur vor fi tot mai greu de aflat. Ne referim în primul rînd la reconstituirea bibliotecii, măcar ca și catalog, și la aflarea arhivei dispărute în contextul arătat. Un capitol important privește ecoul și urmările pe care societatea le-a avut în plan general românesc. V. Faur dedică un capitol special precum și destule pasaje în alte capitole, integrînd ideatic chestiunea, întemeindu-se pe o informație corespunzătoare. Ni se pare că aici s-ar mai putea merge pe urmele circulației cărților tipărite de societate. De pildă antologia *Fenice* (din 1867) este menționată la poziția 640 a catalogului din 1888 întocmit de Mihai Perianu pentru existentul în biblioteca lui Victor Mihályi de Apșa, în Lugoj. De asemenea, credem că rolul de tribună de educație politică a societății ar fi înlărit prin urmărirea destinului ce l-au avut în viață *lepturiștii*, cunoașterea lor ca tribuni ai românilor nu în parlament, ci în satele și orașele unde i-a presărat societatea. Desigur, e o chestiune dificilă, dar cu beneficiu pentru a putea vedea în toată dimensiunea lor roadele binefăcătoare ale *societății de leptură*, născute cu necesitate din inițiativa lui Alexandru Roman.

Iată de ce socotim monografia lui Viorel Faur ca un corolar valoros ce crează noi orizonturi pentru istoria culturală a românilor.

CONSTANTIN MĂLIŢĂ